

Миливој Бешлин
Универзитет у Новом Саду
докторант
beslin@ptt.rs

Оригинални научни рад
примљено: 1. јул 2011
прихваћено: 1. октобар 2011

ОДНОСИ ЈУГОСЛАВИЈЕ И СОВЈЕТСКОГ САВЕЗА 1968: ИЗМЕЂУ НУЖНОСТИ САРАДЊЕ И ПРИНЦИПА СЛОБОДЕ

Сажетак: Рад доноси кратак преглед југословенско-совјетских односа у послератном периоду, са посебним освртом на тзв. трећу кризу на релацији Београд–Москва, узроковану агресијом СССР на Чехословачку 1968. и оштром југословенском реакцијом на тај чин кршења међународног права.

Кључне речи: југословенско-совјетски односи, Чехословачка, СССР, Југославија, „прашко пролеће“, доктрина ограниченог суверенитета, војна интервенција, реформски социјализам, 1968, Јосип Броз Тито.

„Мраз долази из Кремља“¹
Здењек Млинарж

Имајући у виду чврсто постављени хладноратовски оквир међународног поретка и расподелу снага, а не занемарујући веома важан међуратни формативни период већине југословенских комуниста, нераскидиво повезан са Москвом и Коминтерном, истраживаче не би требало да чуди чињеница да односи социјалистичке Југославије са Совјетским Савезом никада нису представљали само спољнополитички домен, већ и *par excellence* унутрашњополитичку тематику. Управо због тога остаје нејасно зашто проблематика међудржавних и међупартијских односа Југославије и СССР, иако спада у ред најкомплекснијих и најизазовнијих, истодобно остаје и једна од најоскудније научно обрађиваних тема како наше тако и руске историографије.² Од Југославије, која је на Западу у годинама после Другог светског рата перципирана као „најоданији совјетски

---

¹ Наслов мемоарске књиге једног од кључних протагониста „прашког пролећа“ и секретара КПЧ Здењека Млинаржа.

² Постоји збирка докумената уредника Stephen-a Clissold-a, *Yugoslavia and the Soviet Union 1939–1973. A Documentary Survey*, London 1975.

сателит⁴, до Тита као *вируса* коме су безуспешно покушавали да наметну улогу носиоца дисолуције источног лагера,⁵ мењали су се односи Београда и Москве по систему топло-хладно, али и представа о њима самима.

Односи са Кремљом, као хегемоном источног блока, били су несумњиво примарни за југословенску дипломатију, те су због тога представљали и неку врсту личног забрана председника Тита, најделикатнију не само спољнополитичку област у коју је мало коме био дозвољен приступ. Југословенски председник је чак захтевао од амбасадора у Москви да уз редовне извештаје влади и надлежном министарству у свакој прилици обавештавају и њега лично.⁴ Ипак, совјетско-југословенски односи осцилирали су у послератном периоду од дивергенције и сукоба до сарадње и разумевања, а истраживачи су идентификовали три велике кризе на релацији Москва–Београд. Прва ескалација непријатељства десила се преломне 1948. Резолуцијом ИБ-а, тешким Стаљиновим оптужбама на рачун Тита и КПЈ, те потпуним прекидом односа између две земље.⁵ Било је то за југословенског председника, како ће касније признати, најтеже искушење у животу. Упркос великој одлучности и вехементности у отпору Стаљину, Тито је истовремено показао и висок степен флексибилности, страхујући од иреверзибилности и преласка из антистаљинизма у отворену и коначну совјетофобију, карактеристичну за већи део западног, капиталистичког света. Временом побољшани односи са Западом остајали су без алтернативе само до Стаљинове смрти, када ново руководство у Москви показује жељу за превазилажењем антагонизама. Нови совјетски лидер Никита Хрушчов 1955. је дошао у посету Београду, која је са добрим разлогом у западним изворима интерпретирана као *Каноса* кремљског врха, пристао је да стави потпис на *Београдску декларацију*,⁶ која је гарантовала различите путеве развоја социјализма, чиме је Југославија изашла као несумњиви морални победник из овог сукоба.⁷

---

³ О томе више у Lorejn M. Lis, *Održavanje Tita na površini – Sjedinjene države, Jugoslavija i hladni rat*, Београд 2003.

⁴ Veljko Mićunović, *Moskovske godine 1956/1958*, Београд 1984, 33; Todor Kuljić, *Tito – sociološkoistorijska studija*, Zrenjanin 2005, 302.

⁵ *Бела књига о агресивним поступцима влада СССР, Пољске, Чехословачке, Мађарске, Румуније, Бугарске и Албаније према Југославији*, Београд 1951; *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine* (zbornik radova sa naučnog skupa), Београд 1999; Vladimir Dedijer, *Izgubljena bitka J. V. Staljina*, Sarajevo 1969; Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, Zagreb 1990; Radovan Radonjić, *Sukob KPJ s Kominformom*, Zagreb 1979; Бранко Петрановић, Сава Даутовић, *Велика шизма – четрдесетосма*, Подгорица 1999; Edvard Kardelj, *Sećanja – borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944–1957*, Београд–Ljubljana 1980, 99–137.

⁶ У *Београдској декларацији*, коју су 2. јуна 1955. потписали југословенски председник Тито и совјетски премијер Булгањин, стоји да су обе стране сагласне са: тим да „сарадња међу народима“ мора почивати на принципима „поштовања суверености, независности, интегритета и равноправности“; прихватањем и признавањем „мирољубиве коегзистенције (...) без обзира на идеолошке разлике и разлике у друштвеном уређењу; придржавањем начела „узајамног поштовања и немешања у унутрашње ствари (...) пошто су питања унутрашњег уређења различитих друштвених система и различитих форми развитка социјализма ствар искључиво народа појединих земаља“; осудом „сваке агресије и сваког покушаја да се наметне политичка и економска доминација другим земљама“, те да свака политика сврставања у војне блокове „подрива поверење међу народима и повећава опасност од рата“. Следеће године потписана *Московска декларација* потврдила је кључне постулате *Београдске декларације*. „Декларација Влада ФНРЈ и СССР о

Односи двеју држава поново се спуштају на најнижу тачку 1958. године. Поводи за прекидање југословенско-совјетске међудржавне и међупартијске сарадње су били, пре свега, одбијање Југославије да потпише Декларацију 12 комунистичких партија у Москви новембра 1957. којима се фактички оснивао нови Коминформ, под патронатом Кремља, као и усвајање новог Програма СКЈ на Седмом конгресу у Љубљани, априла 1958. године.⁸ Одбијање југословенског руководства да приступи новој асоцијацији социјалистичких држава и тиме политику неутралности и несврставања замени фактичким, етапним враћањем у *лагер*, те, инсистирање новог програма Савеза комуниста на самосталности комунистичких партија у избору властитог пута у социјализам, распршили су све наде Хрушчовљевог руководства да би коначни циљ нормализације односа са Југославијом могао да значи и враћање на стање пре прве кризе у односима две земље 1948. године.⁹ Лавину антијугословенске пропаганде подстицали су и Москва и Пекинг. Основне тезе су биле да је нови програм СКЈ ревизионистички, антимакистички, да заговара национални комунизам, те је тражено од Југославије да одустане од њега.¹⁰ У то време мађарски режим је уз совјетску подршку и упркос раније датим гаранцијама погубио вођу побуне из 1956. Имреа Нађа, под оптужбама које су биле идентичне онима које су упућиване Југославији.¹¹ У суштини друга совјетско-југословенска конфронтација имала је истоветан повод као и прва, десет година раније, јер, како сматра Драган Богетић, „Титово настојање да самостално руководи земљом никако није могла бити опција прихватљива за великодржавну политику совјетске комунистичке олигарије...“¹² Совјетско-кинеске супротности, које су убрзо избиле на површину, пацификовале су став земаља совјетског блока према Југославији, те су шездесете године углавном протекле у пријатељским односима.¹³

даљим мерама за свестрано унапређење сарадње“, у: Radoica Luburić, *Pomirenje Jugoslavije i SSSR 1953–1955, tematska zbirka dokumenata*, Podgorica 1999, 510–514.

⁷ Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, Zagreb 1988, 667–734; Radoica Luburić, *Pomirenje Jugoslavije i SSSR 1953–1955, tematska zbirka dokumenata*, Podgorica 1999; Edvard Kardelj, нав. дело, 145–149.

⁸ У Њујорку је 1959. објављена збирка докумената о првој и другој кризи у совјетско-југословенским односима, са предговором једног од најугледнијих историчара у том периоду Ханса Кона. Вид. *The Soviet-Yugoslav Controversy, 1948–58: A Documentary Record*, New York 1959.

⁹ Драган Богетић, *Други југословенско-совјетски сукоб 1958. и концепт активне мирољубиве коегзистенције*, Историја 20. века, бр. 2, Београд 2004, 123–141.

¹⁰ Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Beograd 1976, 183; Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb 1999, 380–381; Veljko Mićunović, *Moskovske godine 1956/1958*, Beograd 1984, 421–461.

¹¹ Veljko Mićunović, нав. дело, 463–476; Ivan Ivanji, *Mađarska revolucija 1956*, Beograd 2007, 207; Љубодраг Димић, *Josip Broz, Nikita Sergejevič Hruščov и мађарско питање 1955–1956*, Токови историје, 1–4/1998, Београд 1998, 23–59; Драган Богетић, нав. дело, 141–145.

¹² Драган Богетић, нав. дело, 127.

¹³ У време израелско-арапског сукоба 1967. Југославија се својом оштром осудом Израела и прекидом дипломатских односа веома приближила совјетском блоку. Председник Тито је на изненађење многих учествовао на саветовању руководиоца комунистичких партија и влада социјалистичких земаља у Москви јуна 1967, иако је дотад одбијао учешће на сличним скуповима. Овакав његов гест је у делу домаће и међународне јавности оцењен као приближавање Југославије Варшавском пакту и извесно

Најзад, треће озбиљно антагонизовање југословенско-совјетских односа, било је иницирано агресијом на Чехословачку, коју су 1968. извели СССР и његови источноевропски савезници. Традиционално прозападно оријентисана и са демократским потенцијалом, Чехословачка је формално постала члан лагера 1948. комбинацијом изборне победе Комунистичке партије и насиља над некомунистичким политичарима. Совјетизација јавног живота у духу стаљинизма претворила је ову средноевропску земљу у тврђаву Варшавског пакта. Процес дестаљинизације¹⁴, карактеристичан за скоро све источноевропске земље, Чехословачку је последњу захватио и као и другде одликовао се неравномерношћу, неуједначеношћу, колебљивошћу и противречношћу, што је дало незнатне и половичне резултате.¹⁵ Аутократски курс комунистичког догматизма са државно-социјалистичким садржајем, који је персонализовао први човек државе и партије Антоњин Новотни, доживео је коначни крах на јануарском пленуму 1968. сменом Новотног са места првог секретара КПЧ, након петнаест година, и избором Словака Александра Дубчека за новог партијског лидера.¹⁶ Политички поробљено и економски девастирано друштво се са пуно наде и полета будило из дводеценијске стагнације, понижења и колективне апатије, а реформски део партије са Дубчеком на челу је предводио овај историјски процес. Демократизација јавног живота, започета у јануару 1968. досегла је зенит на априлском пленуму, када је усвојен *Акциони програм* КПЧ, својеврсна *Magna carta* реформских стремљења Дубчековог руководства, како га је детерминисао Јиржи Валента.¹⁷ Овај документ је, полазећи од „чехословачких услова“ и одустајући од „механичког и некритичког“ усвајања совјетских искустава, прокламовао „наш, чехословачки начин изградње и развоја социјализма“ који је подразумевао: демонополизацију улоге Партије у друштвеном

одступање од политике несврставања. Александар Лебл, *Прекид дипломатских односа СФРЈ–Израел 1967. године*, Токови историје, 4/2001, Београд 2001, 39–75; Драган Богетић, *Приближавање Југославије социјалистичком лагеру током арапско-израелског рата 1967. године*, Токови историје, 3–4/2008, Београд 2008, 98–116; Ранко Петковић, нав. дело, 48–49.

¹⁴ Кључни догађај у процесу дестаљинизације био је XX конгрес КПСС из 1956. када је совјетски лидер Никита Хрушчов поднео тзв. тајни реферат у коме је изнео бројне примере насиља, злочина и злоупотребе власти које је починио његов претходник Стаљин. Реч је о најоштријој и најсвеобухватнијој критици стаљинистичког раздобља, која се могла чути од једног високог совјетског званичника. *Тајни реферат Н. С. Хрушчова*, Zagreb 1970, 17–92; Јуриј Аксјутин, „Хрушчов против Стаљина“, у: *Хрушчов: живот и судбина*, (ур. Алексеј Серов), Москва 1989, 14–18; Михаил Гелер, Александар Некрич, *Утопија на власти*, Подгорица 2000, 495–499; Сава Живанов, *Стаљинизам и дестаљинизација*, Нови Сад 1969, 57.

¹⁵ Richard J. Crampton, *Eastern Europe in the twentieth century – and after*, London – New York 2006, 319–325; Сава Живанов, нав. дело, 57; Peter Calvocoressi, *Svjetska politika nakon 1945*, Zagreb 2003, 294, 298; Волтер Лакер, *Историја Европе 1945–1992*, Београд 1999, 434–435; Јиří Pelikan, *Praško proljeće*, Zagreb 1982.

¹⁶ Званичан став совјетске историографије и десет година након интервенције био је да је избором А. Дубчека превадала „десно опортунистичка“ и „антисоцијалистичка“ струја у КПЧ, усмерена „против политике Партије и социјалистичког система“, *Большая советская энциклопедија*, т. 29, Москва 1978,³ 152.

¹⁷ Jiří Valenta, *Revolutionary Change, Soviet Intervention, and „Normalization“ in East-Central Europe*, Comparative Politics, Vol. 16, No. 2, New York, Jan. 1984, 131.

животу, укидање цензуре, слободу говора, удруживања, одлазака у иностранство, партиципацију радника у управљању предузећима, обнављање функција тржишта и развијање конкуренције у привреди, коначну и потпуну рехабилитацију свих политички прогнаних, реорганизацију судства на начелима пуне самосталности, националну равноправност, федерализацију земље, јачање улоге Народне скупштине.¹⁸ Нови курс је задоволио плебисцитарну подршку грађана и за кратко време донео степен слободе и демократије до тада незабележен у било којој социјалистичкој земљи на свету.¹⁹ Експеримент назван *социјализмом са људским ликом*²⁰, *прашким пролећем* или *препородом* многи истраживачи и сведоци пореде са совјетском *перестројком*, двадесет година пре Горбачова.²¹ Ипак, успех реформског социјализма надрастао је по своме значају границе Чехословачке, а привлачност тога подухвата и нове могућности које је наговештавао, није било тешко антиципирати, због чега је изазивао огорчене реакције у већем делу совјетског лагера.²²

Савез комуниста Југославије и председник Тито, иако, наредне године ће показати, сами неспремни на суштинску демократизацију своје земље, изражавали су интересовање и умерене симпатије за измењену ситуацију у Чехословачкој.²³ „Блиски на моменте свакодневни дипломатски контакти“ између званичника две земље превазилазили су оквире уобичајене дипломатске праксе.²⁴ Југословенска

---

¹⁸ „Резолуција о савременој политичкој ситуацији“, у: *Чехословачке перспективе*, Београд 1968, 71–82; Vesna Prga, „Čehoslovačka 1968. – praško proljeće“, *Naše teme*, 33 (1–2), Zagreb 1989, 241–244; Jurić Gustinčić, *Čehoslovačka 1968*, Ljubljana 1969, 31–49; Ciril Baškovič, *ČSSR 1968*, Ljubljana 1983, 47–69; Zdeněk Mlynář, *Mraz dolazi iz Kremļa*, Zagreb 1985, 107–111, 119–120; Љубодраг Димић, *Поглед из Београда на Чехословачку 1968. године*, Токови историје, 3–4/2005, Београд 2005, 219; Сава Живанов, нав. дело, 83, 91.

¹⁹ У Москви се на чехословачке напоре у процесу демократизације гледало као на „демагошке паролe“ којима су вешто прикривани агресивни напади „десно опортунистичких и антисоцијалистичких“ снага, усмерених на рушење социјализма, укидање „водеће улоге радничке класе“, нарушавање савезништва Чехословачке са СССР и другим социјалистичким земљама. Према *Совјетској енциклопедији*, образовани табор „антисоцијалистичких снага“ са подршком „империјалистичких кругова на Западу“ је широку базу „контрареволуционарног преврата“ у циљу „рестаурације буржоаског система“. *Большая советская энциклопедија*, 152.

²⁰ Ова синтагма често везивана уз догађаје у Чехословачкој 1968. има етимологију у Дубчековој реченици: „Све што ми желимо да учинимо, то је да изградимо социјализам који неће изгубити свој људски карактер“, Михаил Гелер, Александар Некрич, *Утопија на власти*, Подгорица 2000, 582.

²¹ Zdeněk Mlynář, *Bilanca politike „praškog proljeća“ dvadeset godina kasnije*, *Naše teme*, 33 (1–2), Zagreb 1989, 208–221; Vaclav Slavik, *Čehoslovačka 1968–1988*, *Naše teme*, 33 (1–2), Zagreb 1989, 222–230; Fransoa Fire, *Prošlost jedne iluzije – komunizam u dvadesetom veku*, Београд 1995, 606–607.

²² Шеф југословенске дипломатије Марко Никезић је крајем јула 1968. у разговору са замеником министра спољних послова Чехословачке Плескотом рекао: „Актуелни процес који се одвија у ЧССР-у има велику важност и за Југославију, помаже јој да се дотакне неких занемарених проблема и отвори их. (...) Успех нашег покушаја има темељну важност за цели социјалистички свет. Већ се много направило и то је у интересу снага демократског социјализма“, Jan Pelikan, „Jugoslavija i Praško proleće posle pojačanja sovjetskog pritiska na Čehoslovačku (jul 1968)“, у: *1968 – četrdeset godina posle*, Београд 2008, 100.

²³ Интензивирање пријатељских односа између две земље било је уочљиво још током 1967. године, приликом посете Новотног Југославији. Љубодраг Димић, нав. дело, 212–215; Jan Pelikan, нав. дело, 97–127.

²⁴ Љубодраг Димић, нав. дело, 206.

штампа је уз прећутно одобравање власти ентузијастично и исцрпно пратила чехословачку демократску еволуцију, задовољна јер се још једна земља нашла на југословенском путу самоуправног социјализма, као и због чињенице да се спољнополитичка оријентација Чехословачке у бројним питањима приближавала југословенској.²⁵ Тито који је одраније показивао интенцију да помогне реформским снагама у земљама источне Европе, са симпатијама и занимањем је пратио процесе у Чехословачкој. Његов краткотрајни боравак у Москви у априлу 1968. и вишедневна посета Прагу, десетак дана пре војне интервенције, јасно су били усмерени на одвраћање совјетске претње и пружање недвосмислене подршке Дубчеку и његовим сарадницима.²⁶ Због свега тога, упад совјетских тенкова и окупација пријатељске земље изазвали су у Југославији снажан шок и општу констернацију, упркос претходним проценама руководства да је сукоб Москва–Праг неминован.²⁷

За југословенско вођство и председника Тита 1968. је почела великим оптимизмом и уверењем да ће се нагомилани проблеми решити „стрикним и доследним спровођењем реформе“, која ће југословенским народима омогућити „да још снажније крену напријед“.²⁸ Међутим, почетна нада је врло брзо била развејана интензивирањем економско-социјалне кризе и експлозијом прве озбиљне антивладине побуне од доласка комуниста на власт. Недвосмислена тржишна оријентација, привредна и друштвена реформа, транспарентнији економски односи, очекивано су интензивирали социјалне противречности у југословенском друштву и закономерно заострили политичке односе у земљи. Као резултанта ових процеса је произашао студентски бунт, као аутентична побуна првих генерација рођених, одраслих и школованих у социјалистичкој Југославији, које су први пут од 1945. ставиле режим пред изазов јавног и масовног неслагања са монополистичком партијом као до тада јединим тумачем општег интереса.²⁹ Иако се чине хиперболичним тврдње о темељној уздрманости партије и државе студентском побуном, нема сумње да је сила београдских јунских демонстрација изненадила власт, јер је први пут од Другог светског рата дошло до масовне, јавне и организоване манифестације неслагања са режимом.³⁰ Студентски Јуни '68, иако није довео у питање темеље југословенског уређења, свакако је озбиљно забринуо власт, док га није бацио у засенак догађај који је својом прекретношћу обележио европску историју.

---

²⁵ Ранко Петковић, нав. дело, 49–50; Љубодраг Димић, нав. дело, 211.

²⁶ Dušan Bilandžić, нав. дело, 525–527; Leo Mates, нав. дело, 184–187; Љ. Димић, нав. дело, 230–231.

²⁷ Насупрот југословенским проценама да су понашање и реторика Совјета „сигуран знак да ће се... у Чехословачкој интервенисати“, на западу су били скептични у погледу скоре совјетске инвазије, сматрајући је „веома мало вероватном“. Љ. Димић, нав. дело, 219, 221; Jifi Valenta, *The Bureaucratic Politics Paradigm and the Soviet Invasion of Czechoslovakia*, *Political Science Quarterly*, Vol. 94, No. 1, Spring, 1979, 55–56.

²⁸ *Политика*, 31. децембар 1967, 1. и 2. јануар 1968.

²⁹ Milivoj Bešlin, „Uticaju Juna '68. na političku situaciju u Jugoslaviji“, u: *Društvo u pokretu – novi društveni pokreti u Jugoslaviji od 1968. do danas*, Novi Sad 2009, 51.

³⁰ Више о томе: Milivoj Bešlin, нав. дело, 49–63.

Наиме, у ноћи између 20. и 21. августа 1968. трупе СССР, НР Бугарске, НР Мађарске, ДР Немачке и НР Пољске тенковима су ушле на територију суверене Чехословачке и окупирале је. Војске пет земаља чланица Варшавског пакта, суочене само са пасивним отпором гневних грађана, брзо су продрле до Прага, киднаповале чехословачке лидере на челу са првим секретаром КПЧ Александром Дубчеком, председником Народне скупштине Сврковским и премијером Черњаком, те их одвеле на територију Совјетског Савеза, где су били подвргнути тортури.³¹ На делу је била примена, наизглед, нове тзв. доктрине ограниченог суверенитета.³² Иако је принципе „пролетерског интернационализма“ промовисао још Лењин, а Хрушчов интервенционистичку политику СССР применио у случају гушења мађарске револуције 1956,³³ настанак и примена *доктрине ограниченог суверенитета* социјалистичких земаља везује се уз име совјетског лидера Леонида Брежњева и агресију на Чехословачку. Темељне поставке ове политике свODE се на легализацију дерогирања суверености социјалистичких држава, укључујући и војну силу као њен инструмент, у циљу постизања хегемоније Москве у комунистичком свету, наметањем властитог политичког модела, петрификованог државног социјализма, свим другим земљама, независно од националних специфичности.³⁴ Теоријско утемељење нове-старе доктрине совјетског руководства било је обелодањено у московској *Правди* под насловом „Суверенитет и интернационалне обавезе социјалистичких држава“.³⁵

---

³¹ Jiri Valenta, *Soviet Intervention in Czechoslovakia, 1968: Anatomy of a Decision*, Baltimore, London 1991; Richard J. Crampton, нав. дело, 336–337; Михаил Гелер, Александар Некрич, нав. дело, 580–583; Peter Calvocoressi, нав. дело, 307–309; Јуриј Густинчић, *Češkoslovaška 1968*, Ljubljana 1969, 73–77.

³² На дан инвазије земаља Варшавског пакта на Чехословачку, 21. августа 1968. водећи совјетски дневни лист *Правда* је цитирајући државну новинску агенцију писао: „ТАСС је овлашћен да пренесе, да су се партијски и државни званичници Чехословачке Социјалистичке Републике обратили Совјетском Савезу и другим савезничким земљама с молбом за пружање неодложне помоћи братском чехословачком народу, укључујући и оружану помоћ. Тај позив је инициран опасношћу... контрареволуционарних снага, које наступају у договору са спољним, социјализму непријатељским силама“, *Правда*, 21. августа 1968. *Хрестоматия по истории России с древнейших времен до наших дней*, (сост. А. С. Орлов и др.), Москва 2000, 565.

³³ Совјетска војна интервенција у Чехословачкој није била ново искуство у политичком животу источне Европе, која се у послератном периоду развијала под снажном доминацијом Москве. Наиме, у Мађарској је у јесен 1956. совјетска војска уз бројне жртве угушила широк побуњенички покрет. Вид. Петер Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал, Александар Касаш, *Историја Мађара*, Београд 2002, 598–608; Giuseppe Boffa, *Povijest Sovjetskog Saveza*, II, Оратија 1985, 374–375; Волтер Лакер, нав. дело, 377–380; Михаил Гелер, Александар Некрич, нав. дело, 503–509; Ivan Ivanji, нав. дело; Добрница Ћосић, „Седам дана у Будимпешти“, у: *Нада и акција*, Београд 2000, 31–132.

³⁴ Станислав Стојановић, *Доктрина ограниченог суверенитета и „аутономни социјализам“*, Београд, (без године издања), 3, 5; Сава Живанов, нав. дело, 31, 78.

³⁵ Аутор чланка, чији су постулати на западу сматрани есенцијом тзв. *Брежњеваљеве доктрине*, износећи став државног и партијског руководства Совјетског Савеза тврдио је да свака комунистичка партија сноси одговорност „не само пред својим народом већ и пред свим социјалистичким земљама, пред целим комунистичким покретом... Социјалистичка држава која се налази у систему других држава које чине социјалистичку заједницу, не може занемарити заједничке интересе те заједнице... Комунисти братских земаља, природно, нису могли да допусте да у име апстрактно схваћеног суверенитета социјалистичке државе остану пасивни и гледају како се у земљи одвија антисоцијалистички преврат... Они који говоре

Југославија се као социјалистичка земља могла наћи на удару ове доктрине, али се совјетском интервенцијом такође значајно сужавао маневарски простор реформама у источном лагеру, те је очекивано и разумљиво прва Титова званична реакција била недвосмислена и оштра осуда, јер је уласком трупа Варшавског пакта у Чехословачку 21. августа 1968, како је рекао: „Нарушен, погажен суверенитет једне социјалистичке земље и задат тежак ударац социјалистичким и прогресивним снагама у свијету“.³⁶ На затвореној седници Председништва СКЈ, 21. августа увече, Тито је био још оштрији и о стварним разлозима окупације рекао: „Разлог интервенције није војни него политичко-идеолошки. Њима није Западна Њемачка одједном постала тако страшно опасна, већ је то демократизација унутрашњег живота Чехословачке. Опасни су постали руководиоци који су чврсто ријешили да ликвидирају остатке догматских и других снага у унутрашњем животу и методе које су биле заведене Чехословачкој у низу година послје рата... Иде се за тим да се спријечи такав развитак унутрашњег живота и социјалистичких односа у Чехословачкој и у многим другим земљама“.³⁷ Шеф југословенске дипломатије Марко Никезић искорачио је из дипломатског, езоповског вокабулара и совјетску интервенцију назвао правим именом – применом силе која је кажњива према Повељи УН и наметањем теорије ограниченог суверенитета читавом социјалистичком свету.³⁸ На десетој седници ЦК СКЈ од 23. августа 1968. Никезић је говорећи у контексту војне интервенције у Чехословачкој о совјетској политици рекао: „Успех једне погрешне политике нису могла обезбедити прикривена средства. Та политика је морала да се испољи потпуно огољена као политика силе и као увек у моментима кризе у животу друштва – у тој кризи је проговорила суштина ствари: кроз методе су проговорили и права природа и прави циљеви те политике“.³⁹ Тих дана (22. и 24. августа) одржане су масовне демонстрације у Београду и Новом Саду, на којима су се говорници Мијалко Тодоровић и Мирко Тепавац, пре свих, тешко обрушили на хегемонистичку и агресивну политику СССР. Истодобно, југословенска штампа је у својим редовним и ванредним издањима драматично извештавала о ситуацији у Чехословачкој, називајући акт Совјета инвазијом, агресијом, окупацијом, трагедијом.⁴⁰

о *незаконистости* деловања савезничких социјалистичких држава у Чехословачкој заборављају да у класном друштву не постоји и не може постојати бескласно право... Не може се због формално-правних приговора напуштати класни приступ ствари“, *Политика*, 27. септембар 1968, 3; Михаил Гелер, Александар Некрич, нав. дело, 582–583, 721.

³⁶ *Дневник*, Нови Сад, 22. август 1968, 1.

³⁷ Svetozar Vukmanović Tempo, *Memoari 1966–1969. Neslaganja*, Beograd–Zagreb 1985, 348.

³⁸ Ранко Петковић, нав. дело, 50.

³⁹ *Deseta sednica Centralnog komiteta SKJ*, Beograd 1968, 37; *Дневник*, Нови Сад, 27. август 1968, 4.

⁴⁰ Најоштрији дискурс првих дана након инвазије на Чехословачку је имала *Борба*, као званични тумач ставова власти. И док је нпр. првог дана након шокантних вести, *Политика* имала наслов да су трупе Варшавског пакта „запоселе“ Чехословачку, *Борба* је неувобичајено крупним словима као наслов ставила „Чехословачка окупирана!“. На насловници је био и драматичан наслов да је „за шест часова“ окупирана цела територија земље, да су „Совјетски тенкови у центру Прага“, али је на првој страни *Борбе* било места међу насловима и за цитат, „Руси, идите кући!“, *Борба*, ванредно издање, 21. август 1968; *Политика*, 22. август 1968.

У таквим околностима совјетски амбасадор је затражио хитан пријем код председника Тита, до чега је дошло у резиденцији југословенског председника на острву Ванги, 30. августа 1968. године. Дан после поменутог састанка дневни листови у Југославији су на првим страницама донели сасвим кратку протоколарну вест Танјуга, под насловом „Тито примио совјетског амбасадора“, из које се о самом току разговора не може сазнати ништа више сем времена и места састанка.⁴¹ Разговору који је у југословенском врху окарактерисан као „врло тежак“⁴² поред Тита и Бенедиктова присуствовао је и секретар Извршног комитета ЦК СКЈ Мијалко Годоровић. Дијалог са повишеним тоновима је трајао непуних сат времена, а на почетку је совјетски амбасадор прочитао демарш своје партије и владе, огорчених због „непријатељске и антисовјетске пропагандне кампање у југословенској штампи.“ Дипломатска нота совјетског руководства је полазила од претпоставке да на Чехословачку није извршен напад, већ да је у духу „искрене сарадње и пролетерског интернационализма“ тој земљи, тј. њеном социјалистичком друштвеном уређењу, пружена помоћ. Југословенски председник је испровоциран овом врстом цинизма прекинуо совјетског амбасадора, питајући каква је то помоћ.⁴³ Алудирајући на отворен процес реформи и демократизације,⁴⁴ Бенедиктов је наставио да је у Чехословачкој контрареволуција била у току⁴⁵ те да „сви којима леже на срцу интереси социјализма и светског мира треба да подрже тај интернационалистички корак држава чланица Варшавског уговора“, рекао је совјетски амбасадор, уз најдиректнију поруку југословенском врху: „Ми смо огорчени што се Југославија солидарисала са антисоцијалистичким снагама...“ Затима је Тито прекинуо Бенедиктова уз повике да то није истина и да је реч о „обичној лажи“ совјетског руководства. Југославија је, по Титу, пружала подршку

---

⁴¹ Иако је реч о врло краткој протоколарној вести преузетој од Танјуга, *Политика* је, знајући важност овог разговора и уопште важност односа са СССР, тако краткој агенцијској вести дала неуобичајено крупан наслов у врху прве стране: „Председник Тито примио совјетског амбасадора“, *Политика*, 31. август 1968.

⁴² Zdravko Vuković, *Od deformacija SDB do maspoka i liberalizma – moji stenografski zapisi 1966–1972*, Beograd 1989, 222.

⁴³ Архив Југославије (АЈ), КПР 1-3-а/ 101-108. Забелешка о пријему совјетског амбасадора код председника Тита.

⁴⁴ О процесу еволуције од стаљинизма ка социјализму са људским ликом, најдетаљније на српском језику вид. *Чехословачке перспективе*, Београд 1968.

⁴⁵ Док је Бенедиктов Тита десетак дана после интервенције убеђивао да је била реч о „великој завери међународне реакције против социјализма у Чехословачкој и уопште против социјализма“, деценију после окупације, званично објашњење из Москве ју је оправдавало „контрареволуционарном ситуацијом“ и наводно чиницом да се Чехословачка нашла на „ивици грађанског рата“. У таквим условима „хиљаде комуниста и ванпартијских грађана“ у немогућности да зауставе „надирућу контрареволуцију“, обратили су се „братским партијама социјалистичких земаља с молбом за интернационалну помоћ чехословачком народу у циљу заштите социјализма“. С ослонцем на „интернационалну подршку, марксистичко-лењинистичке снаге у КПЧ, прошириле су борбу против антисоцијалистичких елемената, опортуниста и ревизиониста...“, *Большая советская энциклопедија*, 152. Московска *Правда* је дан уочи интервенције писала да „марксистичко-лењинисти не могу и никада неће бити равнодушни према судбини социјалистичке изградње у другим земаљама, заједничкој ствари комунизма и социјализма на земљи“, М. Гелер, А. Некрич, нав. дело, 583, 721.

чехословачким комунистима и оним „личностима са којима сте ви водили разговоре у Москви“. Не осврћући се на Титове протесте, Бенедиктов је наставио да ређа наводне циљеве совјетске агресије, као што су заштита социјализма и слободе, док су „поједини југословенски руководиоци изјављивали да Совјетски Савез има за циљ да спречи прогресивни развитак у ЧССР“. Била је то алузија на говор Мијалка Тодоровића на митингу солидарности са народима Чехословачке, одржаном 22. августа 1968. у центру Београда. Спорни део говора гласи: „Свима је данас очевидно да се овде ради о томе да се заустави препород чехословачког социјалистичког развитка и да се заустави демократски пут развитка социјализма у Чехословачкој, који је КПЧ, по вољи и захтевима радничке класе и свих радних људи отпочела у јануару ове године“, рекао је Тодоровић уз бурно одобравање окупљене масе.⁴⁶

Посебно оштро, совјетско руководство је замерило Југославији што је уступила гостопримство потпредседнику и двојници министара легитимне и легалне чехословачке владе. Реч је о „особама као што су Шик, Власак и Хајек“, којима је, по совјетској интерпретацији, Југославија не само пружила гостопримство, већ и „подршку њиховој делатности“.⁴⁷ Без резултата су остала и Титова енергична објашњења да су они били на јадранској обали на одмору, јер је совјетско руководство сматрало да су поменути лидери „развијали антисоцијалистичку и антисовјетску делатност“.⁴⁸

Велико огорчење и оштре квалификације Совјетског Савеза изазвало је извештавање и писање југословенске штампе. „Југословенска новинска агенција Танјуг преносила је разне антисовјетске изјаве и антисовјетске написе. Дописник Танјуга⁴⁹ у својим извештајима подржавао је илегални такозвани ванредни конгрес КПЧ.⁵⁰ Делегат Југославије у ОУН учествовао је у антисовјетској пропагандној кампањи коју су у УН покренуле империјалистичке и реакционарне снаге.⁵¹

---

⁴⁶ *Дневник*, 23. август 1968, 2.

⁴⁷ Др Ота Шик, потпредседник Владе ЧСР, др Јиржи Хајек, министар спољних послова, и др Франтишек Власак, министар за народноекономско планирање Чехословачке, на позив југословенског руководства проводили су одмор на јадранској обали, где их је затекла вест о совјетској агресији на њихову земљу.

⁴⁸ О њиховој делатности детаљно: Јан Пеликан, *Покушај стварања језгра чехословачке емиграције у Југославији након совјетске окупације Чехословачке у августу 1968. године*, Токови историје, 1–2/2007, Београд 2007, 81–106.

⁴⁹ Реч је о Велимиру Будимиру, дописнику Танјуга из Прага.

⁵⁰ У питању је легално сазвани, 14. ванредни конгрес КПЧ, одржан у условима окупације 22. августа 1968. у радничкој четврти Прага, Височани. Скуп, чије је одржавање планирано за 9. септембар, осудио је инвазију и изабрао потпуно реформско вођство Партије. Московским „Споразумом“ Конгрес је проглашен нелегалним, а све његове одлуке поништене. Jiří Pelikan, *Praško proljeće*, Zagreb 1982, 267–273; Richard J. Crampton, нав. дело, 336; Jurij Gustinčić, нав. дело, 79–80.

⁵¹ Стални представник Југославије у УН др Антон Вратуша затражио је да „се све окупационе трупе одмах повуку с територије Чехословачке“. Обраћајући се 23. августа, увече, Савету безбедности УН, југословенски амбасадор је рекао да је за његову земљу „неприхватљива доктрина којом се правда страна интервенција на Чехословачку... Никакви принципи социјализма не могу се узети као параван за правдање ове грубе повреде суверенитета једне државе и за окупирање њене територије... Оружане снаге извршиле су инвазију с намером да утичу на правац развитка у ЧСР. Оне хоће да лише народ, владу и

Целокупна југословенска штампа већ дуже времена води антисовјетску кампању. У Београду је 23. августа организован митинг са антисовјетским садржајем на коме су учествовале водеће југословенске личности. Било је директно непријатељских парола против Совјетског Савеза и других социјалистичких земаља,⁵² ређао је совјетски амбасадор. Свим тим акцијама југословенски руководиоци су, по мишљењу Кремља, подржавале „антисоцијалистичке снаге“ и тиме „иступали против СССР“, чиме се Југославија солидарисала са „антисовјетском кампањом“ и „објективно нашла на истим позицијама на којима су империјалистичке снаге које воде рат против вијетнамског народа“.⁵³ На то је југословенски председник љутито узвратио, прекинувши совјетског амбасадора речима „Како се усудите да предамном читате такве клевете! Како дозвољавате себи да понављате такве лажи!“⁵⁴ На крају демарша Централни комитет совјетске Комунистичке партије и Влада СССР су упозоравали да „одговорност за последице ове од стране СССР ничим изазване кампање која се у Југославији води против Совјетског Савеза пада на југословенску страну“, те да се такав став Југославије „мора штетно одразити на совјетско-југословенске односе“.⁵⁵

Убрзо после састанка са совјетским амбасадором, Тито је сазвао седницу Председништва и Извршног комитета ЦК СКЈ, 2. септембра 1968, како би обавестио читав партијски врх о садржини совјетског демарша поводом писања југословенске штампе. „Ми смо у овом демаршу сврстани у ред свих могућих контрареволуционара. То је јако увредљиво“, рекао је председник Југославије на самом почетку седнице. „Одговорио сам совјетском амбасадору да наша штампа више пута погријеши. Напише нешто што није у реду. То је тешко спријечити. Јер, наша штампа није оно што је штампа у њиховој земљи.“⁵⁶

Одговор Владе СФРЈ и ЦК СКЈ на Изјаву ЦК КПСС и Владе СССР од 30. августа 1968. стигао је 11. септембра, а прочитао га је југословенски амбасадор у Москви Добривоје Видић председнику Врховног совјета СССР Николају Подгорном.⁵⁷ У југословенском одговору се оштро одбацују све совјетске оптужбе на рачун Југославије и изражава „дубока несагласност“ са демаршом совјетског руководства од 30. августа 1968. Совјетске оптужбе су оцењене као неистините,

---

друга уставна тела Чехословачке неогуђивог права да суверено одлучију о свом развоју“, *Дневник*, Нови Сад, 25. август 1968, 9.

⁵² У Београду је на Тргу Маркса и Енгелса 22. августа 1968. пред 250.000 људи одржан митинг „југословенске солидарности“, на коме је изражена „неподељена подршка народима Чехословачке“. Маса је скандирала Титу и Дубчеку, а главни говорник био је секретар Извршног комитета ЦК СКЈ Мијалко Тодоровић, који је не помињући ниједном директно Совјетски Савез или неку од земаља агресора, између осталог, рекао да читава Југославија „доживљава ову тешку драму братских народа Чеха и Словака као своју сопствену...“, *Дневник*, 23. август 1968, 1–2.

⁵³ АЈ, КПР 1-3-а/ 101-108, Забелешка о пријему совјетског амбасадора код председника Тита

⁵⁴ Исто.

⁵⁵ Исто.

⁵⁶ Svetozar Vukmanović Tempo, нав. дело, 377–378.

⁵⁷ У врху прве стране *Политика* је донела кратку Танјугову информацију да је југословенски амбасадор Видић на свој захтев посетио председника Врховног совјета СССР Николаја Подгорног и предао му одговор Владе СФРЈ и ЦК СКЈ на претходни совјетски демарш, *Политика*, 12. септембар 1968.

увредљиве, забрињавајуће, а уз то и „лишене сваког основа“, због чега је оцењено да се „према СФРЈ настоје поново применити методи и средства који су били јавно осуђени и са совјетске стране и за које смо били уверени да се не могу више поновити...“ И овом приликом највиши југословенски органи су изразили најдубље неслагање са агресијом на Чехословачку, јер је „за нас употреба силе као средства за решавање спорова и несугласица у односима између суверених држава увек била неприхватљива, без обзира на циљеве и мотиве којима се таква употреба силе покушава првдати“. Оштро оповргавајући кремљске оптужбе да се у Југославији води антисовјетска кампања, те износећи чињеницу да су се у југословенским медијима могли чути различити ставови о наведеним догађајима у Чехословачкој, у саопштењу се наводи да „југословенска јавност и овом приликом, као што је увек и чинила, суди о једној акцији на основу њеног стварног карактера и онога што она представља, а не на основу тога ко је спроводи и како се приказују жеље и мотиви носиоца акције“. Најзад, одговарајући на најдиректнији начин на темељне поставке *доктрине ограниченог суверенитета*, највиши југословенски органи су поручивали да „СФРЈ не признаје никоме право да се применом војне интервенције или било каквих облика притиска самовољно меша у унутрашњи развој и послове независне земље“. На крају је поручено да ће се народи Југославије „свим средствима“ супротставити сваком угрожавању југословенске суверености, који је значајно и „наш сопствени пут развојка социјалистичког друштва“.⁵⁸

У сличном духу је протекао и наступ шефа југословенске дипломатије Марка Никезића на Генералној скупштини Уједињених нација у Њујорку, 14. октобра 1968. Продужетак рата у Вијетнаму, као и оружану интервенцију и окупацију Чехословачке, Никезић је апострофирао као „жаришта сукоба“ која „доводе у питање основе међународног поретка“.⁵⁹ Посебну забринутост први човек југословенске дипломатије је исказао због пораста употребе силе и прибегавању притисцима и мешању у унутрашње ствари мањих и слабијих земаља. Одбацујући у име своје земље блоковску поделу света, Никезић је у седишту УН поручио да свет „не може заувек остати подељен између Истока и Запада, као свет суперсила, свет који би њихове размирице доводиле на ивицу рата, а њихови договори осуђивали на потчињеност“. У том контексту, блоковска подела не само што није решила сукобе и напетости у међународним односима, већ је погоршала нестабилност у читавом свету, сматрао је Никезић. Ова подела света, по њему, добија и своје доктрине и теорије, јер се „данас отворено предлаже као доктрина, по којој водећа сила, бранећи тзв. виши интерес једног блока, може једнострано да интервенише у својој 'зони' са циљем успостављања стања које њој одговара...“⁶⁰ Такву политику он је назвао „теоријом о условном суверенитету“. Одбацујући сваки „виши интерес“ који се поставља изнад независности и суверенитета држава, Југославија је, наглашавао је Никезић, одбацивала „туторство ма које групације, било оно засновано на

---

⁵⁸ АЈ, КПР I-1/1007, Одговор Владе СФРЈ и ЦК СКЈ на Изјаву ЦК КПСС и Владе СССР од 30. августа 1968. године.

⁵⁹ *Политика*, 15. октобар 1968, 1.

⁶⁰ Исто.

регионалном, етничком или идеолошком припадништву“. Био је то главни разлог због кога се Југославија најоштрије противила „угрожавању независности и слободе народа, без обзира ко и у ком делу света то чини“. Скупо плаћена југословенска независност, која је подразумевала и право на властито друштвено-економски и политички развој, није, по Никезићу, могла бити предмет било каквог компромиса.⁶¹ Јаснију поруку од ове Совјети тешко да су могли добити, а њена рецепција је била видљива већ у Брежњевљевом писму Титу кроз став о „антисовјетској кампањи“ дипломатских представника Југославије.

После оружане интервенције снага Варшавског пакта на Чехословачку у Југославији се очекивао „домино ефекат“, односно наставак привођења послушности Москви осталих социјалистичких земаља, тј. *примена доктрине ограниченог суверенитета* и на Југославију. До агресије на Чехословачку у највишим командним и обавештајним структурама ЈНА, Варшавски пакт „нису сматрали за потенцијални извор безбедносног угрожавања“. Међутим, то се променило и у Генералштабу ЈНА 25. августа 1968. потписано је строго поверљиво наређење, број 342, којим се дефинишу повишене мере борбене готовости. Сутрадан команда ЈРВ и ПВО издаје наређење број 472 са детаљним упутствима шта би требало учинити да би се спремно дочекала потенцијална интервенција. Због жеље да се не провоцирају Совјети, читава акција је била обавијена велом тајне и носила је кодирано име „вежба Авала“. Дугорочна консеквенца кризе у ЧССР била је „промена стратешких процена која су све до краја постојања СФРЈ биле усмерене на разраду две могућности агресије од стране оба блока...“⁶²

Иако су непосредно након совјетске интервенције на Чехословачку постојале индикације да је и позиција Југославије озбиљно угрожена, „вријеме ће показати да је ова *maverick communist country* из цијеле ситуације извукла више користи него штете“, сматра Хрвоје Класић. Пребацујући фокус јавности, „вјештим манипулирањем информацијама“, са нагомиланих унутрашњополитичких проблема на одбрану од спољне опасности, политички врх је „насталу еуфорију наставио користити и када је постало јасно да се агресија неће догодити“.⁶³ Ипак, тешко је доказива тврдња да је икада током кризне 1968. „постало јасно“ да је отклоњена опасност од совјетске агресије на Југославију, тим пре што су и сами Совјети ширили противречне информације користећи их као *sui generis* видове притисака и претњи. Управо због тога, али и имајући у виду југословенско искуство из 1948. као и мађарску 1956. и развој ситуације у Чехословачкој, Титу је у крајње несигурној међународној политичкој констелацији било од пресудне важности да у руководству партије има реформисте, тј. људе који су суштински желели дисконтинуитет са државно-социјалистичким карактеристикама система, оне који су и у самој Москви, макар и пејоративно, оцењивани као совјетофоби. Таква политика операционализована је врло брзо на конгресима републичких партија

---

⁶¹ *Политика*, 15. октобар 1968, 1.

⁶² Aleksandar Radić, *Vežba Avala – jugoslovenska odbrana od Varšavskog pakta 1968. godine*, Istorija 20. veka, br. 2/2006, Beograd 2006, 87–104.

⁶³ Hrvoje Klasić, „Unutrašnjopolitičke i vanjskopolitičke aktivnosti Jugoslavije nakon intervencije Varšavskog pakta u Čehoslovačkoj 1968. godine“, у: *1968 – četrdeset godina posle*, Beograd 2008, 544–545.

током новембра исте године, на којима је спроведена до тада најрадикалнија смена генерација, чиме се кренуло у правцу доминације млађих, образованијих и реформски оријентисаних персоналних решења.

Како југословенски одговор од 11. септембра није дао очекиване резултате у правцу „отопљавања“ односа са Совјетима, кремљовско руководство је користећи се резултатима насилне пацификације („нормализације“) окупиране Чехословачке, задовољно што се ситуација у тој земљи релативно успешно развија по плановима из Москве, а у духу тзв. московског *споразума*⁶⁴, чиме је кључни узрок југословенског незадовољства совјетском политиком суштински бледео, а с правом очекујући да Југославија неће бити већи бранилац чехословачке независности од самих Чеха и Словака, Леонид Брежњев се 17. октобра обратио директним писмом председнику Титу. Оштар дискурс кореспонденције двојице лидера, као и хладан тон без елементарних израза љубазности и одсуство било каквог поздрава на крају, речито је сведочио о најнижој тачки у односима две земље још од 1958. године. У свом писму датираном на 17. октобар, Брежњев одмах на почетку упозорава да су у „развоју совјетско-југословенских односа у последње време никле забрињавајуће и опасне појаве“. Узрок тог „наглог погоршања“ совјетски лидер је проналазио у подстицању и ширењу „антисовјетског расположења“, које је „учинила југословенска страна“ пре свега од августа 1968. „неправилном оценом“ војне интервенције земаља Варшавског пакта на Чехословачку. Изнова бранећи властити агресивни акт, Брежњев је поручивао да ће живот и реални ток догађаја све јасније откривати оправданост чина од 21. августа 1968. године. Врло директно, Леонид Иљич је поручивао да „негативан став у односу на интернационалистичку акцију савезничких земаља“ према Чехословачкој, као и покушаји да се „оцрни“ политика Совјетског Савеза штете не само „интересима мира, демократије и социјализма“ већ и развоју добрих совјетско-југословенских односа.⁶⁵ Користећи се резултатима директног притиска на чехословачко руководство, Брежњев је, хвалећи се „процесом нормализације“ у окупираној земљи, упозоравао Тита да „ситуација захтева да се тај процес свестрано подржи“. У вези с тим, совјетским властима је

---

⁶⁴ Након отмице и тортуре киднаповани чехословачки лидери (први секретар КПЧ Александар Дубчек, премијер Олдрих Черњак, председник Народне скупштине Јозеф Смарковски, секретар КПЧ Здењак Млинарж и у међувремену пристигли председник Републике Лудвиг Свобода) доведени су у Москву на разговоре са совјетским руководством, где су натерани на потписивање „Споразума“ тј. *sui generis* капитулације, којом легитимни органи Чехословачке *post factum* санкционишу чин агресије и кршења одредаба међународног права од стране СССР. Ова *de facto* капитулација између осталог предвиђа: борбу против контрареволуције, поништавање 14. конгреса КПЧ, избацивање из партијског врха *некорисних* функционера тј. оних који су нелојални окупатору, прихватање окупационих трупа на својој територији, обнављање цензуре, заштиту од гоњења оних који су помагали окупатору, забрану свих партија које нису део Народног фронта, обавезу КПЧ да консултује Совјете у вези са свим важнијим одлукама..., Fred H. Eidlín, „*Capitulation, Resistance and the Framework of „Normalization“: The August 1968. Invasion of Czechoslovakia and the Czechoslovak Response*, Journal of Peace Research, Vol. 18, No. 4, (1981), 322–325; Richard J. Crampton, нав. дело, 336–337; Zdeněk Mlynář, *Mraz dolazi iz Kremļa*, Zagreb 1985; Волтер Лакер, нав. дело, 440–441; Jurij Gustinčić, нав. дело, 75–85; Svetozar Vukmanović Tempo, нав. дело, 382–383.

⁶⁵ АЈ, КПР I-1/1007, Порука генералног секретара ЦК КПСС Леонида Брежњева председнику Савеза комуниста Југославије Јосипу Брозину Титу, 17. октобра 1968.

била несхватљива и неоправдана „стална кампања против Совјетског Савеза и других социјалистичких земаља која у СФРЈ не престаје“.⁶⁶ Такође, у Југославији се, по Брежњеву, „упоредо са сталним извртањем суштине догађаја у Чехословачкој активно шире провокативне и неосноване измишљотине о претњи нападом на СФРЈ од стране социјалистичких држава“.⁶⁷ Упозоравајући југословенског председника да се, за разлику од кризе у односима две земље од пре једну деценију, „сада не ради о различитим прилазима теорији и пракси социјализма“, совјетски лидер је сматрао да је овога пута проблем озбиљнији јер се ради о „правцу у коме се развија политика СФРЈ у последње време“, тј. због „линије коју је Југославија неосновано заузела“ и „антисовјетске кампање“, која се из Југославије наводно генерише, а што је, по оцени Брежњева, неспојиво са „добрим совјетско-југословенским односима“.⁶⁸

У свом одговору од 5. новембра 1968. председник СФРЈ је озбиљно нарушавање југословенско-совјетских односа објаснио „променом у совјетској спољној политици што је дошло до изражаја у војној интервенцији СССР и неких других земаља чланица Варшавског уговора против ЧССР и неспремношћу совјетске владе да уважава независан став, који је југословенска влада, на основу принципа којих се доследно држи у својој целокупној политици, заузела према том догађају“. Чврсто остајући на званичном југословенском курсу, председник Тито је више од два месеца после совјетске интервенције и упркос назанемарљивим притисцима из Москве поручио Брежњеву да је руководство СФРЈ и СКЈ „чврсто уверено да не постоје разлози за промену нашег познатог става“.⁶⁹ Реч је о трајној, принципијелној и фундаменталној компоненти спољне политике Југославије усмереној против употребе силе у међународним односима и привржености политици немешања у унутрашње послове независних земаља, а у интересу очувања мира и безбедности у свету. Протестујући против пропагандне кампање која се у Совјетском Савезу и осталим сателитским земљама водила против Југославије, председник Тито је констатовао да предмет напада није била само осуда југословенског става према војној интервенцији у Чехословачкој, већ је довођена у питање како целина спољнополитичке оријентације Југославије, тако и „наш целокупни социјалистички друштвено-економски и политички систем“.⁷⁰ Овакви поступци Москве, по Титу, веома су подсећали на „сличну кампању вођену против наше земље у прошлости која је нанела огромне штете не само међусобним односима наших држава већ и много шире“, писао је југословенски председник, алудирајући на стаљинистичке насртаје на југословенску независност. Тито је чак и Брежњевљево писмо њему сместио у контекст „кампање и притисака који се у

---

⁶⁶ Брежњев помиње пропаганду дипломатских представника СФРЈ, мисли на Никезићев иступ у УН.

⁶⁷ Леонида Брежњева је демантовала сама московска *Правда*, као званично партијско гласило, јер је у коментару од 11. септембра 1968. недвосмислено поручила да војна интервенција „ради заштите социјализма у овој или оној земљи није ни случајан ни изолован потез – већ израз једног схватања и једне трајне политике“, *Политика*, 12. септембар 1968, 2.

⁶⁸ АЈ, КПР I-1/1007, Порука генералног секретара ЦК КПСС Леонида Брежњева председнику Савеза комуниста Југославије Јосипу Брозуну Титу, 17. октобра 1968.

⁶⁹ АЈ, КПР I-1/1007, Генералном секретару ЦК КПСС другу Л. И. Брежњеву, 5. новембра 1968.

⁷⁰ Исто.

последње време врше против наше земље“, оштро одбацујући тврдње из Москве да се у Југославији подстиче антисовјетска пропаганда. „Неприхватљиво је да се гледишта југословенске владе о појединим конкретним питањима која нису истоветна са гледиштима совјетске владе, проглашавају за антисовјетска и тиме дисквалификују“, био је резолутан југословенски председник. Изражавајући забринутост правим намерама Совјета према Југославији, Тито је поручивао да „одређени ставови и поступци у спољној политици Владе Совјетског Савеза“ морају да изазову неизвесност и nelaгоду „народа и владе Југославије“. „Посебно нас забрињава чињеница да је употреба оружане силе против ЧССР праћена и правдана доктрином о тзв. ограниченom суверенитету, што неминовно садржи у себи настојање да се легализује интервенција и мешање у унутрашње послове других суверених држава“, писао је југословенски председник. Због свега тога се не ради „о некој измишљеној опасности (...) него о опасности која произилази из поменутих *теорија и доктрина*, већ примењених у ЧССР“, поручивао је југословенски лидер совјетском, уз резигнирану констатацију да „влада СССР није предузела неопходне мере да отклони сумње у своје намере према Југославији, сумње које су широко распрострањене не само код југословенске већ и код светске јавности“. Оспоравајући совјетски став да је побољшање југословенско-совјетских односа могуће само ако Југославија измени своју политику, председник Тито је недвосмислено поручивао да „такво условљавање сарадње за нас није прихватљиво и доводи у питање стварну заинтересованост“ СССР за поправљање односа између две земље.⁷¹ Полазећи од начела суверености, независности, интегритета и равноправности међу државама, као и немешања у унутрашње ствари других, „ми смо увек сматрали да су разлике у гледиштима нормална појава у односима међу сувереним државама и да оне не треба да буду сметња пријатељској сарадњи међу њима“, био је резолутан југословенски председник, уз уобичајено подсећање на темељне документе на којима су се заснивали југословенско-совјетски односи, Београдску и Московску декларацију из 1955. и 1956. године. Занимљиво је да се у Брежњевљевом писму ови билатерални документи од суштинске важности за развој односа две државе и њихових монополистичких партија не помињу, па је на крају свог писма Тито запитао генералног секретара КПСС, „зашто се у Вашем писму прећуткују тако значајни документи на којима смо изграђивали наше међусобне односе и да ли они још увек представљају основ на коме је влада СССР спремна да сарађује са социјалистичком Југославијом?“⁷²

За све време покушаја да се поправе односи Москве и Београда или бар да једна страна убеди другу у исправност својих гледишта и грешке у гледиштима друге, у совјетској штампи су трајали напади на Југославију. И док се из мање земље на њих није одговарало истом мером, Совјети су и само извештавање из окупираних Чехословачке или заступање сопствених политичких позиција у Југославији сматрали довољним разлогом за тешке нападе. Први је знак за напад својим коментаром дала државна новинска агенција ТАСС, која је већ 24. августа

---

⁷¹ АЈ, КПР I-1/1007, Генералном секретару ЦК КПСС другу Л. И. Брежњеву, 5. новембра 1968.

⁷² Исто.

1968. оштрим квалификацијама напала како западне земље („империјалисте“) тако и социјалистичке које су се противиле интервенцији Варшавског пакта у Чехословачкој (Југославија, Румунија и Кина).⁷³ Оптужујући Југославију да се придружила антисовјетском „империјалистичком хору“, ТАСС је наводио Београд као место одакле „политички авантуристи из Прага, који су се тих дана затекли ван Чехословачке, зачињу своје интриге“. Алудирајући на говор Антона Вратуше пред Саветом безбедности УН, совјетска новинска агенција је настављала: „колико су далеко југословенски патрони антисоцијалистичких снага (у Чехословачкој – прим. М. Б.) отишли у том правцу показује провокативна изјава југословенске владе, упућена Уједињеним нацијама. (...) Ова изјава се потпуно подудара с позицијом земаља Атлантског пакта“.⁷⁴ Поред југословенског друштвено-економског уређења, спољнополитичке позиције, несврставања, предмет оштрих напада совјетске штампе је био и владајући Савез комуниста. Констатујући да југословенско руководство спроводи курс слабљења партије, *Правда* је у коментару од 19. септембра, управо такву оријентацију СКЈ навела као парадигму која је „надахњивала ревизионистичке елементе у Чехословачкој“.⁷⁵ Стављајући Савез комуниста Југославије у ред „бесних противника марксистичко-лењинистичке партије“, *Правда* је осуђивала и теорију и праксу југословенских комуниста, карактеришући их као „десне опортунисте и ревизионисте“⁷⁶ који „изопачавајући принципе марксизма-лењинизма поричу руководећу улогу комунистичке партије, као политичког вође и организатора трудбеника у изградњи и развоју новог друштва“.⁷⁷ Свакако да овако оштре и нимало наивне оптужбе, сличне онима са којима се суочавала и Комунистичка партија Чехословачке непосредно пред агресију на ту земљу, нису могле оставити равнодушним југословенске власти, али је директнији одговор и овога пута изостао.⁷⁸ У другој половини септембра и московска *Известија* су се бавила Југославијом, анализирајући резултате привредне реформе и извргавајући руглу идеју самоуправљања као темељ југословенског модела социјалистичке изградње. Самоуправљањем се, по *Известији*, рађа „анархичан систем раздвојених самоуправних кооператива које би неизбежно пале под утицај стихије тржишта (...) то је на делу показала и пракса Југославије где већ одавно дејствују принципи привређивања које сада предлажу О. Шик и његови

---

⁷³ *Политика*, 26. август 1968, 3, 5.

⁷⁴ *Исто*, стр. 5.

⁷⁵ *Политика*, 20. септембар 1968, 2.

⁷⁶ Оптужбе за ревизионизам су се појављивале као обавезни део вокабулара и приликом две претходне кризе у совјетско-југословенским односима. Етикета *ревизионизма* је имала посебно велику симболичку вредност, јер је истовремено указивала на девијантна скретања југословенских комуниста, али је директно указивала и на схватање по коме је совјетски модел социјалистичке изградње једини исправан.

⁷⁷ *Политика*, 20. септембар 1968, 2.

⁷⁸ Индикативно је да су четири године касније у кампањи дифамације смењеног руководства Савеза комуниста Србије, након оставки Марка Никезића и Латинке Перовић, југословенски политички центар, председник Тито и конзервативни делови српске партије, користили врло сличну аргументацију против смењених *либерала*. Вид. Миливој Бешлин, *Заокрет ка догматизму – сведочанства и историографија о последњем (неуспешном) покушају реформи револуционарне диктатуре у Југославији 1968–1972*, Истраживања Филозофског факултета, бр. 18, Нови Сад 2007, 313–331.

следбеници за Чехословачку“.⁷⁹ Све чешћим оптужбама да је Југославија главни кривац за социјално-политичку еманципацију Чехословачке и реформе које су пре совјетске агресије тамо спровођене, придружио се током септембра и совјетски недељник *За рубезжом*. У њему је Југославија директно апострофирана као „покровитељ“ Чехословачке, а југословенски ставови оцењени су као идентични онима које износе „бонски политичари и бивши СС-овци“.⁸⁰ Југословенско учешће у „широкој провокаторској галами (...) играло је не мало улогу у оном заштравању политичке ситуације у ЧССР, која је захтевала неодложну помоћ пријатеља чехословачког народа“.⁸¹ Бескрупулозност напада на Југославију у овом листу може се тумачити чињеницом да он није био намењен само совјетским читаоцима, него и иностраним интересентима.⁸²

Као саставни део совјетске кампање против Југославије свакако су били и напади упућени из осталих земаља источне Европе, са изузетком Румуније, која је својом осудом интервенције на Чехословачку пружала подршку много одлучнијем западном суседу – Југославији. Међу бројним нападима на Југославију из свих савезничких земаља Совјетског Савеза најдаље је отишла Бугарска својим негирањем македонске нације и нападима који су ишли у смеру крајњег шовинизма и отворених територијалних претензија на делове југословенског државног простора.

Одговор југословенских званичника на агресивне и често врло примитивне нападе на земљу која се усудила да, иако без директне заштите било које велике силе, изнесе независан став у питању агресије на Чехословачку био је одмерен, али истодобно и врло одлучан. У јавним иступима је подвлачено да ће се држава бранити и да је сваки напад на друштвено-политичко уређење или самог Тита напад на целу земљу. У циљу одвраћања непријатељских аката Савезна скупштина је по хитном поступку у септембру 1968. на дневни ред ставила предлог закона о народној одбрани и предлог закона о војној обавези. Београдска *Политика* је чланак о томе насловила „Агресор треба да зна да смо спремни на бескрајни општенародни одбрамбени рат“.⁸³

Након кореспонденције на врху која, очито, није резултирала побољшањем југословенско-совјетских односа, прилика да се направи пробој је била годишњица Октобарске револуције 7. новембра. Занимљиво је упоредити обележавање годишњице највећег совјетског празника кризне 1968. и годину дана раније. Наиме, 1967. југословенски председник допутовао у Москву још 1. новембра, а његова посета Совјетском Савезу као и годишњица Октобарске револуције биле су свакодневно централна тема југословенске штампе. Извештаји из Москве били су праћени и пригодним историјским или мемоарским садржајима као и анализама значаја победе социјализма у СССР са солидним бројем фотографског материјала.

---

⁷⁹ *Политика*, 22. септембар 1968, 2.

⁸⁰ Исто.

⁸¹ Исто.

⁸² Само име недељника *За рубезжом*, у преводу *У иностранству*, довољно је говорило о циљној групи читалаца.

⁸³ *Политика*, 26. септембар 1968, 5.

Политика је 4. новембра 1967. у врху насловне стране доносила говор Леонида Брежњева,⁸⁴ док је сутрадан југословенски председник говорио на свечаној седници ЦК КПСС и Врховног совјета СССР.⁸⁵ На сам дан Октобарске револуције југословенска дневна штампа је имала неки врсту специјалних издања у највећој мери посвећених совјетском празнику. Насупрот томе, годишњица кризне 1968. поменута је само кроз Титову кратку и протоколарну честитку Брежњеву, смештену међу остале протоколарне обавезе југословенског председника. Ни у њој Тито није пропустио да помене „узајамну равноправну сарадњу између наших земаља и партија“.⁸⁶

На крају кризне и по много чему преломне 1968. наизглед нерешива југословенска спољнополитичка апорија кретала се ка позитивном расплету. Одлучно држање југословенског државног и партијског врха током кризе изазване агресијом земаља Варшавског пакта на суверену Чехословачку 1968. посебно имајући у виду совјетску спремност да користи властиту војну супремацију у Европи, услед америчке дефанзиве због вијетнамског рата, чинило је позицију Југославије ризичнијом, али и престижнијом у свету. Упркос огорчености совјетског врха због оштре југословенске осуде агресивног чина, чак и нескривеним претњама по безбедност и суверенитет Југославије, Брежњевљево руководство се није усудило на радикалније кораке, да би три године касније и сам совјетски лидер посетио Београд, али тек након пријатељске посете америчког председника Никсона Југославији, чиме је југословенска држава доспела у сам центар међународних односа.⁸⁷

Аргументована и бескомпромисна одбрана чехословачке независности, помоћ њеним избеглицама, гостопримство делу њене легитимне владе, те неподељена емпатија и солидарност констерниране југословенске јавности са жртвом, неће бити заборављени међу грађанима окупираних земаља, тешко притиснуте процесом „нормализације“ (догматизације) у сенци свеприсутних агресорских тенкова, наредних месеци и година. Најзад, оштра критика совјетског насиља, које је кроз методе проговорило о суштинским карактеристикама система у чије име је наступало, како је рекао шеф југословенске дипломатије Никезић, као и јасно указивање на алтернативне правце у изградњи социјализма, Савез комуниста Југославије и његов први човек су се фактички наметнули као предводници реформистичких европских комуниста, којима су припадале комунистичке партије најразвијенијих западноевропских земаља. На унутрашњополитичком плану антагонизовање југословенско-совјетских односа 1968. дало је замах реформским и либералнијим елементима унутар републичких партија, пред конгресе одржаване

---

⁸⁴ *Политика*, 4. новембар 1967, 1.

⁸⁵ *Политика*, 5. новембар 1967, 1.

⁸⁶ *Политика*, 7. новембар 1968, 1.

⁸⁷ Занимљиво је да је Никсонова посета реализована 1970. у своју агенду укључивала сем престонице Београда и Загреб у коме се дешавају политичка врења у историографија позната као „маспок“ или „хрватско прољеће“, али је сем ова два града амерички председник посетио и Кумровец, чиме је сила предводница западног света слала експлицитну и недвосмислену поруку да је њена подршка Југославији изнад свега подршка „просперитетној социјалистичкој федерацији“ са председником Титом на челу.

крајем године, чиме се југословенско усмерење недвосмислено додатно дистанцирало од државно-социјалистичких карактеристика совјетског модела, на чему ће се истрајавати до догматског заокрета југословенског председника и партијских конзервативаца 1971/72. године. Такође, до извесне мере пољуљан кредибилитет монополистичке партије након студентских демонстрација у јуну 1968. био је несумњиво учвршћен хомогенизацијом југословенских грађана у отпору латентној опасности са истока, актуелизованој након августовског упада у Чехословачку.

Војна интервенција Варшавског пакта 1968. несумњиво је била еманација не само насилног метода који је као *modus operandi* боље од свега другог сведочио о совјетском обрасцу деловања, мотивисана тежњом да се спречи чехословачка демократска еволуција, оцењена као аберација која је излазила из оквира кремљске парадигме социјализма као једино могуће, већ је била и израз једне дугорочније и континуиране политике руског уплива у средњоевропске прилике, као империјалне тенденције независно од карактера режима и друштвеног уређења у самој Русији.⁸⁸ Насупрот томе југословенски одговор је био с оне стране уходаних механизма и образаца у односима највеће земље света и оних територија које су означене као руска/совјетска интересна сфера. Реакција југословенског државног и партијског врха била је одговор респектабилног и равноправног чиниоца у комплексној дипломатској игри; средњеразвијеног, високопокретљивог друштва које се развијало према властитом, ендемском идентитетско-политичком обрасцу, које је себе видело као предводника „трећег света“ и земљу која се бескомпромисном антифашистичком борбом, колико и аутентичном социјалном револуцијом и дотадашњим послератним развојем, наметнула као непоновљив еманципаторски пројекат, а одговорима на историјске изазове фашизма и стаљинизма 1941. и 1948. и дефинитивно напустила периферију доспевши у сам центар међународних односа. *Mutatis mutandis*, важно је истаћи да социјалистичка Југославија и њена дипломатија нипошто нису користиле повољну међународну констелацију, већ из сасвим неповољног и крајње ризикантног положаја детерминисаног лошим распоредом снага, вештом, флексибилном и промишљеном политичко-дипломатском еквилибристиком су извучене по земљу и њене грађане веома позитивне консеквенце. Вехементно бранећи принципе мирољубиве коегзистенције, хуманизма, поштовања међународног права, али и право сваке земље на сопствени пут у изградњи социјализма, Југославија је значајно увећала свој престиж у међународним односима, ширећи простор за независније иступање мањих земаља, али и учвршћујући властиту сувереност у свету којем су две суперсиле покушале да наметну искључиву и монолитну биполарну констелацију, како би се о милијардама људи одлучивало на само два места – Кремљу и Белој кући. Имајући у виду датост петрификованих, хладноратовских оквира међународног поретка, али и дотадашњи

---

⁸⁸ Шеф југословенске дипломатије Марко Никезић је на Десетој седници ЦК СКЈ анализирајући узроке совјетског експанзионизма навео тешкоће унутрашњег развоја највеће земље света, нагомилане нерешене проблеме, заосталост, али и „што је можда важније – методе и схватања из прошлости Русије“, *Deseta sednica Centralnog komiteta SKJ*, Beograd 1968, 38.

развој југословенске државе и друштва, посебно од 1948. више од тога није се могло, а мање од тога се није смело.

Извори и литература:

Извори:

Архив Југославије (АЈ), Фондови: КПП; 507 – СКЈ

Бела књига о агресивним поступцима влада СССР, Пољске, Чехословачке, Мађарске, Румуније, Бугарске и Албаније према Југославији, Београд 1951.

Борба, Београд 1967-1968.

Vukmanović, Svetozar *Tempo, Memoari 1966–1969. Neslaganja*, Београд–Загреб 1985.

Vuković, Zdravko, *Od deformacija SDB do maspoka i liberalizma – moji stenografski zapisi 1966–1972*, Београд 1989.

„Декларација Влада ФНРЈ и СССР о даљим мерама за свестрано унапређење сарадње“, у: Radoica Luburić, *Pomirenje Jugoslavije i SSSR 1953–1955, tematska zbirka dokumenata*, Podgorica 1999.

Deseta sednica Centralnog komiteta SKJ, Београд 1968.

Дневник, Нови Сад 1968.

Kardelj, Edvard, *Sećanja – borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944–1957*, Београд–Лjubljana 1980.

Clissold, Stephen, *Yugoslavia and the Soviet Union 1939–1973. A Documentary Survey*, London 1975.

Luburić, Radoica, *Pomirenje Jugoslavije i SSSR 1953–1955, tematska zbirka dokumenata*, Podgorica 1999.

Mićunović, Veljko, *Moskovske godine 1956/1958*, Београд 1984.

Mlynář, Zdeněk, *Mraz dolazi iz Kremlja*, Zagreb 1985.

Pelikan, Jiří, *Praško proljeće*, Zagreb 1982.

Политика, Београд 1967-1968.

Резолуција о савременој политичкој ситуацији, Чехословачке перспективе, Београд 1968.

Tajni referat N. S. Hruščova, Zagreb 1970.

The Soviet-Yugoslav Controversy, 1948-58: A Documentary Record, New York 1959.

Хрестоматия по истории России с древнейших времен до наших дней, (сост. А. С. Орлов и др.), Москва 2000.

Литература:

1968 – četrdeset godina posle, Београд 2008.

Аксјутин, Јуриј, *Хрушчов против Стаљина*, Хрушчов: живот и судбина, (ур. Алексеј Серов), Москва 1989.

Banas, Ivo, *Sa Staljinom protiv Tita*, Zagreb 1990.

Baskovič, Ciril, *ČSSR 1968*, Ljubljana 1983.

Bekić, Darko, *Jugoslavija u hladnom ratu*, Zagreb 1988.

Bešlin, Milivoj, *Uticaju Juna '68. na političku situaciju u Jugoslaviji*, Друштво у покрету – нови друштвени покрети у Југославији од 1968. до данас, Нови Сад 2009.

- Бешлин, Милицој, *Заокрет ка догматизму — сведочанства и историографија о последњем (неуспешном) покушају реформи револуционарне диктатуре у Југославији 1968–1972, Истраживања*, бр. 18, Нови Сад 2007.
- Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb 1999.
- Богетић, Драган, *Други југословенско-совјетски сукоб 1958. и концепт активне мирољубиве коегзистенције*, Историја 20. века, бр. 2, Београд 2004.
- Богетић, Драган, *Приближавање Југославије социјалистичком лагеру током арапско-израелског рата 1967. године*, Токови историје, бр. 3–4/2008, Београд 2008.
- Boffa, Giuseppe, *Povijest Sovjetskog Saveza*, II, Оратија 1985.
- Большая советская энциклопедија*, т. 29, Москва 1978.
- Valenta, Jiří, *The Bureaucratic Politics Paradigm and the Soviet Invasion of Czechoslovakia*, *Political Science Quarterly*, Vol. 94, No. 1, 1979.
- Valenta, Jiří, *Revolutionary Change, Soviet Intervention, and Normalization in East-Central Europe*, *Comparative Politics*, Vol. 16, No. 2, New York 1984.
- Valenta, Jiří, *Soviet Intervention in Czechoslovakia, 1968: Anatomy of a Decision*, Baltimore, London 1991.
- Гелер, Михаил, Некрич Александар, *Утопија на власти*, Подгорица 2000.
- Gustinčić, Jurij, *Českoslovaška 1968*, Ljubljana 1969.
- Deđijer, Vladimir, *Izgnubljena bitka J. V. Staljina*, Sarajevo 1969.
- Димић, Љубодраг, *Јосип Броз, Никита Сергејевич Хрушчов и мађарско питање 1955–1956*, Токови историје, 1–4/1998, Београд 1998.
- Димић, Љубодраг, *Поглед из Београда на Чехословачку 1968. године*, Токови историје, 3–4/2005, Београд 2005.
- Живанов, Сава, *Стаљинизам и дестаљинизација*, Нови Сад 1969.
- Eidlin, Fred H., *Capitulation, Resistance and the Framework of Normalization: The August 1968 Invasion of Czechoslovakia and the Czechoslovak Response*, *Journal of Peace Research*, Vol. 18, No. 4, Oslo 1981.
- Ivanji, Ivan, *Mađarska revolucija 1956*, Beograd 2007.
- Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine*, Beograd 1999.
- Calvocoressi, Peter, *Svjetska politika nakon 1945*, Zagreb 2003.
- Klasić, Hrvoje, *Unutrašnjopolitičke i vanjskopolitičke aktivnosti Jugoslavije nakon intervencije Varšavskog pakta u Čehoslovačkoj 1968. godine*, 1968 – četrdeset godina posle, Beograd 2008.
- Crampton, Richard J., *Eastern Europe in the twentieth century – and after*, London – New York 2006.
- Kuljić, Todor, *Tito – sociološkoistorijska studija*, Zrenjanin 2005.
- Лакер, Волтер, *Историја Европе 1945–1992*, Београд 1999.
- Лебл, Александар, *Прекид дипломатских односа СФРЈ–Израел 1967. године*, Токови историје, 4/2001, Београд 2001.
- Lis, Lorejn M., *Održavanje Tita na površini – Sjedinjene države, Jugoslavija i hladni rat*, Beograd 2003.
- Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Beograd 1976.
- Mlynář, Zdeněk, *Bilanca politike „praškog proljeća“ dvadeset godina kasnije*, *Naše teme*, 33 (1–2), Zagreb 1989.
- Pelikan, Jan, *Jugoslavija i Praško proleće posle pojačanja sovjetskog pritiska na Čehoslovačku (jul 1968)*, 1968 – četrdeset godina posle, Beograd 2008.

- Пеликан, Јан, *Покушај стварања језгра чехословачке емиграције у Југославији након совјетске окупације Чехословачке у августу 1968. године*, Токови историје, 1–2/2007, Београд 2007.
- Петрановић, Бранко, Даутовић Сава, *Велика шизма – четрдесетосма*, Подгорица 1999.
- Петковић, Ранко, *Субјективна историја југословенске дипломатије 1943–1991*, Београд 1995.
- Prga, Vesna, *Čehoslovačka 1968. – praško proljeće*, Naše teme, 33 (1–2), Zagreb 1989.
- Radić, Aleksandar, *Vežba Avala – jugoslovenska odbrana od Varšavskog pakta 1968. godine*, Istorija 20. veka, br. 2/2006, Beograd 2006.
- Radonjić, Radovan, *Sukob KPJ s Kominformom*, Zagreb 1979.
- Рокаи, Петар, Ђере, Золтан, Пал, Тибор, Касаш, Александар, *Историја Мађара*, Београд 2002.
- Стојановић, Станислав, *Доктрина ограниченог суверенитета и „аутономни социјализам“*, Београд (без године издања).
- Slavik, Vaclav, *Čehoslovačka 1968–1988*, Naše teme, 33 (1–2), Zagreb 1989.
- Ћосић, Добрица, *Седам дана у Будимпешти*, Нада и акција, Београд 2000.
- Fire, Fransoa, *Prošlost jedne iluzije – komunizam u dvadesetom veku*, Beograd 1995.
- Чехословачке перспективе*, Београд 1968.

MILIVOJ BEŠLIN

**RELATIONS BETWEEN YUGOSLAVIA
AND THE SOVIET UNION IN 1968: BETWEEN NECESSITY
FOR COOPERATION AND THE PRINCIPLE OF FREEDOM**

Summary

The Soviet-Yugoslav relations oscillated in the postwar period from the divergence and conflict to the cooperation and understanding, and the researchers identified three major crisis between Moscow and Belgrade. The first escalation of hostilities took place in the turning 1948, after the IB Resolution, which resulted in the complete disruption of relations between the two countries. The cause of the second crisis was the draft of the LCY (SKJ), which was prepared for adoption at the VII Congress in 1958, and which was assessed in the Soviet Union as revisionist, anti-Marxist, demanding to withdraw from it. Finally, the third serious antagonism of Yugoslav-Soviet relations was initiated by the aggression against Czechoslovakia, which was performed by the USSR and its East European satellites, as well as by the sharp Yugoslav reaction to the act of breaching the international law and military trampling of a sovereign state.

Keywords: Yugoslav-Soviet relations, Czechoslovakia, USSR, Yugoslavia, the "Prague Spring", the doctrine of limited sovereignty, military intervention, reform socialism, 1968, Josip Broz Tito.